

ELEŞTİREL DÜŞÜNME

1. Eleştirel Düşünme Nedir?

Bütün insanlar düşünür, doğamız gereği hepimiz düşünürüz. Peki o zaman neden eleştirel düşünme diye farklı bir düşünme biçimine ihtiyacımız var? Çünkü eğer düşünmemizi kendi haline bırakırsak kararlarımız ve davranışlarımızın önyargılı ve hatalı olma riski vardır. Bu risklerden kaçınmak için kendi düşünmemiz üzerinde düşünmemiz gerekir. Tam da bu yüzden eleştirel düşünmeyi en kısa şekilde "kendi düşünmemiz üzerinde düşünmek ve daha iyi bir düşünür olma sürecidir" olarak tanımlayabiliriz.

Eleştirel düşünme, bireylerin amaçlı olarak ve kendi kontrolleri altında yaptıkları, alışılmış olanın ve kalıpların tekrarının engellendiği, önyargıların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınındığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı ve sonucunda belirli fikirlere, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimidir.

Eleştirel düşünmeye doğrularımızı sorgulayarak başlayabiliriz: Bir bilgiyi farklı sebeplerden dolayı doğru kabul ederiz. Bu sebepleri inceleyelim:

- "Bu doğrudur, çünkü ben öyle inanıyorum."
- "Bu doğrudur, çünkü biz öyle inanıyoruz."
- "Bu doğrudur, çünkü ben ona inanmak istiyorum."
- "Bu doğrudur, çünkü ben hep ona inandım."

2. Nasıl Eleştirel Düşünür Oluruz?

Eleştirel düşünür öncelikle doğru kabul ettiklerinin bu saydığım nedenlerle olup olmadığını fark eder. Demek ki, eleştirel düşünmenin olmazsa olmazlarından biri "soru sormaktır". Bu soruları kendimize ve karşılaştığımız bilgi ve düşüncelere sorarız. Sosyal medyada okuduklarımız, izlediklerimiz, arkadaşlarımızdan duyduklarımız, anne babamızın fikirleri ya da öğretmenlerimizin anlattıkları. Hepsi birer bilgi kaynağıdır ve bizim için birer soru sorma alanıdır.

Eleştirel düşünür olmak için şu davranışları sergilemek çok önemlidir:

- Soru sormak, merak etmek.
- Terimleri, sözcükleri tanımlamak, varsayımlara kapılmamak.
- Kanıtları incelemek, kanıtı olmayan bilgiye güvenmemek.
- Varsayımları, eğilimleri, önyargıları incelemek ve bunları kanıtlayan ya da destekleyen bilgilerin sağlamlığını sınamak.

- Duygusal tepkilerden kaçınmak ve karar verirken ya da bir fikir oluştururken akılcı davranmak. Koşullandığımız duygular ve tepkiler yüzünden bazı olasılıkları göz ardı etmemek.
- Basitleştirmekten kaçınmak, olayların nedenlerinin ve açıklamalarının basit olmadığını, doğanın ve insanın karmaşık olduğunu hatırlamak.
- Farklı yorumları dikkate almak, olayların bize sunulduğu gibi olmayabileceğini aklımızda tutmak, aynı olayın farklı bakış açıları tarafından farklı yorumlanabileceğini ve bu yorumların neler olabileceğini düşünmek.
- Belirsizlikten tedirgin olmamak, birçok sorunun cevabının henüz bulunmadığını ve birçoğunun da belki bizim yaşam süremizde bulunamayacağını kabul etmek, kolay cevaplara sığınmaktansa bunların cevaplanmamış soru olarak kalmasına alışmak.

3. Karşılaştığımız Bir Bilgiye/Metne veya Olaya Nasıl Eleştirel Bir Gözle Yaklaşıyoruz?

Önce terimleri öğrenelim. İddia, veri, çıkarım ve varsayım üzerinde çalışalım.

İddia: Bir konu ya da durum hakkında fikirleri sürmektir.

Örneğin; Yaşlı nüfusun çalışması gençlerin işsiz olmasına neden olur.

Veri: Bir araştırma, bir tartışma ya da bir akıl yürütmede sonuca ulaşabilmek için gereken ilk bilgiye veri denir. Veri bilgiye dayanır ama iddia sezgisel olabilir.

TÜİK verilerine göre 2023 yılında yaşlı nüfusun işgücüne katılım oranı %12.2. Çalışan yaşlı nüfusun %57'si tarım, %7.3 sanayi %2.8'si inşaat sektöründe yer alıyor.

Türkiye'de yaşlı nüfus 8 milyon 722 bin 806.

Çıkarım: Bir bilginin diğer bir bilginin doğruluğuna dayanarak doğru olduğunu çıkarmak ile sonuçlanan zihinsel bir faaliyettir. Yani doğru bir bilgiden yola çıkarak ulaştığımız bilginin de doğru olduğunu düşündürür. Çıkarımlar, doğru ya da yanlış, mantıklı ya da mantıksız, haklı ya da haksız olabilir.

Varsayım: Bir varsayım tahmin ettiğimiz ya da doğru olduğunu düşündüğümüz şeydir. Genelde daha önce öğrenmiş ve doğruluğunu sorgulamamışızdır. Biz insanlar doğal olarak inançlarımızı varsayım olarak kullanır ve bu varsayımlara göre çıkarımlarda bulunuruz. Yorumlara göre kararlar alır, sonuçlara ulaşırız.

Nerede olduğumuz ne yapmakta olduğumuz ve ne olduğunu anlamak adına bunu yapmak zorundayız. Çünkü onlar olmadan bir davranışta bulunamayız. Otomatik olarak anlamak ve harekete geçmek için çıkarımlar yaparız. Bu, o kadar hızlı ve otomatik olarak gerçekleşir ki farkına bile varmayız. Kara bulutlar görünce yağmurun yağacağı çıkarımında bulunuruz, kapının açıldığını duyar birinin geldiğini düşünürüz, asık suratlı birini görünce mutsuz olduğunu düşünürüz. İşte bu noktada eleştirel düşünme, bilinçaltındaki düşüncelerimizi fark

etmemizi sağlar. Çıkarımlarımızı belirleriz ve yeniden yapılandırırız. Verileri kullanarak yorumları ayırmayı öğreniriz. Çıkarımlarımızın bakış açımızdan, insanlar ve durumlar hakkında varsayımlarımızdan fazla etkilendiğini fark ederiz.

4. Eleştirel Düşünmenin Toplumsal Boyutu

Eleştirel düşünmenin önemli boyutlarından biri önyargıların ve kalıp yargıların farkında olmaktır. Çünkü önyargılar ve kalıp yargılar düşünme sürecimizi ve çevremizi algılayışımızı etkiler. Bu etkilerin sonucunda toplumsal bir sorun olan ayrımcılık karşımıza çıkar. Örneğin bir insanı engelli olduğu için işe almıyorsak ayrımcı bir davranış sergilemiş oluruz. Dolayısıyla eleştirel düşünme becerisinin gelişebilmesi için bu kavramlar üzerine düşünmek önemlidir.

Önyargı bir insana sadece bir grubun üyesi olmasından dolayı olumsuz tutumumuz, duygularımız, düşüncelerimizdir. Engellilerin iş hayatında yer alamayacaklarını düşünmek, göçmenlerin suç işlemeye yatkın olduğunu düşünmek, kadınların iyi araba kullanamayacaklarını düşünmek gibi. Ön yargılar davranışa dönüşmeyebilir, davranışa dönüştüğünde ayrımcılığa ve eşitsizliklere yol açar.

Gelelim kalıp yargı kavramına. Bu noktada düşünmenin önemli bir boyutunu ele alacağız. Bilişsel psikoloji çalışmaları şunu gösteriyor: bizim zihnimiz şemalarla, resimlerle çalışır. Zihnimiz kısa yolları sever. Örneğin limonun şeklini, tadını, rengini biliriz. Pazardan limon alırken de bu bilgiyle hareket ederiz. Bu bir sosyal öğrenmedir ve bir kısa yoldur.

İşte toplumsal gruplarla ilgili de toplumların ürettikleri genellemeler vardır. Bu genellemeler kalıp yargılardır. Kadınlar duygusaldır, erkekler güçlüdür, engelliler muhtaçtır, İngilizler soğuktur, Almanlar çalışkandır gibi kalıp yargı örnekleri verebiliriz.

Kalıp yargı ve önyargılar bizim düşünme, karar alma ve toplumsal ilişkilerimizi olumsuz etkileyebilir. Eleştirel düşünme pratiklerinde kişinin kendi önyargı ve kalıp yargılarını fark etmesi ve karşılaştığı toplumsal sorunları bu gözle değerlendirmesi beklenir.